

Mădălina STRECHIE | **Imaginea lui Caesar la Sallustius**
(Universitatea din Craiova)

Abstract: (Caesar's Image in Sallustius' Work) Caius Julius Caesar is a real character in the work of Sallustius. In this work, the former appears as a senator, as a providential man and winner in the second civil war. Caesar is a benefactor of Sallustius, therefore the latter is biased when he presents him, we might say, because he receives politico-administrative offices from the famous politician. Caesar appears as a very well defined character, both in *De coniuratione Catilinae*, and in the *Epistulae*. In *De coniuratione Catilinae*, Caesar is a controversial political figure, we do not realize from the writer's narratives if he was part of the famous plot or not, but in the *Epistulae*, Caesar is presented as a responsible political leader. In his work, the writer empathizes with Caesar, being interested in his psychology and cultural, administrative, military and political qualities.

Keywords: Caesar, Sallustius, character, politics, Roman history

Rezumat: Caius Iulius Caesar este un veritabil personaj în opera lui Sallustius. În opera sallustiană apare ca senator, ca om providențial și ca învingătorul celui de-al doilea război civil. Caesar este un binefăcător al lui Sallustius de aceea acesta îl prezintă cu părtinire am putea spune, deoarece primește din partea vestitului om politic funcții politico-administrative. Caesar apare foarte bine conturat ca personaj, atât în *De coniuratione Catilinae*, dar și în *Epistulae*. În *De coniuratione Catilinae*, Caesar este un personaj politic controversat, nu ne dăm seama, din relatările scriitorului, dacă a fost parte a celebrului complot sau nu, dar în *Epistulae*, Caesar este prezentat ca un lider politic responsabil. În opera sa scriitorul empatizează cu Caesar, fiind interesat de psihologia și calitățile sale culturale, administrative, militare și politice.

Cuvinte-cheie: Caesar, Sallustius, personaj, politică, istoria romană

Introducere

Caesar, marele politician și om de stat roman, a fost subiect de legendă pentru romani, atât pentru cei contemporani cu el, cât și pentru viitorul imperial al Romei, dacă stăm să ne gândim că împărații romani purtau dumirea de *caesari*.

Sallustius a fost *socius et amicus Caesaris*, de aceea el oferă o imagine a lui Caesar susceptibilă a fi creionată *cum studio*. Oricum ar fi stat lucrurile, Caesar are o imagine demnă de un titan al politicii romane așa cum a fost, imaginea unui bun orator și a unui bun cetățean al Romei.

Principalele opere ale lui Sallustius în care imaginea lui Caesar este pregnantă sunt *De coniuratione Catilinae* și *Epistulae*. Imaginea lui Caesar cea mai interesantă, în opinia noastră, este aceea din *De coniuratione Catilinae* pentru că rămâne semnul de întrebare, dacă și Caesar a fost parte la complotul lui Catilina, sau dacă nu a fost

complice și a avut grijă doar de bunul mers al cetății sale și a ordinii de drept, ca participant la *cursus honorum*. Sallustius insistă el însuși în opera sa că nu a existat niciun amestec al marelui om politic și general roman în complotul care a zguduit Cetatea celor șapte coline. Cu toate acestea, Sallustius nu ne convinge de nevinovăția lui Caesar, din contră Caesar este cel care ne convinge prin discursul său, că nu este complet străin de complotiștii care au zguduit statul roman din temelii.

Relația dintre Sallustius și Caesar

„Caesar era prietenul lui Sallustius” (*apud* Lascu, 1969, 8) ne spune reputatul profesor clasicist Nicole Lascu în studiul său introductiv la *Opera* lui Sallustius. De asemenea, Domnia Sa este de părere că în opera lui Sallustius, Caesar are o „umbră gigantică” (*ibidem*, 9). Așadar, îl suspectăm de la bun început pe Sallustius că nu a scris *sine ira et studio* despre Caesar, datorită prieteniei care îl lega de acesta, clasicul latin fiind angrenat în „luptele politice alături de Caesar” (*ibidem*, 9) după părerea distinsului profesor, părere cu care suntem totalmente de acord.

Această prietenie a fost una notorie, una care a lăsat urme în politica și administrația romană, fiind avantajoasă pentru Sallustius pentru că el a fost numit *questor*, după aceea *tribunus plebis*, ca susținător al lui Caesar în cel de-al doilea război civil (*ibidem*, 15). Caesar era „prieten și protector” pentru Sallustius. Dar Sallustius este și cel care se duce după Caesar în Gallia, atunci când poziția sa de triumvir era amenințată. Tot el este cel care i-a fost alături lui Caesar la trecerea Rubiconului în lupta de la Pharsalus, ca un prieten adevărat. Caesar l-a recompensat pentru aceasta cu un nou titlu de *questor* (*ibidem*, 16-19). Implicarea lui Sallustius a fost efectivă în sprijinul lui Caesar, fiind trimis de către acesta într-o insulă unde adversarii săi aveau o poziție foarte și un avantaj de provizii în fața lui. Misiunea aceasta de război veritabil a fost îndeplinită cu succes de către Sallustius. Caesar își recompensează aliatul și prietenul prin numirea lui drept guvernator ca proconsul al Numidiei (*ibidem*, 16-20).

Carierele politice ale ambilor urcă, Sallustius devine și „istoriograful” binefăcătorului său, iar Caesar câștigă Roma (*ibidem*, 21). Cu toate acestea, Caesar este asasinat, iar Sallustius începe să devină un istoric în adevăratul sens al cuvântului, după moartea lui Caesar, chiar dacă renunța la cariera politică. El s-a retras din politică, din toate funcțiile care i-au fost date de către binefăcătorul său și începe să scrie istorie. Ca istoric el a fost un „analist” și „primul istoric adevărat al Romei” (*ibidem*, 22, 26).

Acestea sunt relațiile dintre Caesar și Sallustius, care erau cu siguranță prieteni, aliați și adepții aceluiași partid politic, dar fiecare și-a respectat partea de prietenie, Caesar și-a sprijinit politic prietenul, iar prietenul l-a făcut nemuritor prin scris, chiar dacă adesea, cu multă părtinire, fără exagerare totuși.

Imaginea lui Caesar

Principalele trăsături ale lui Caesar sunt cele politice, ele au fost înfățișate de către Sallustius în *De coniuratione Catilinae*, Caesar fiind prezentat în acțiunea sa de om politic, priceput în arta vorbirii, pledând pentru statul roman și pentru cetățenii săi, cărora dorește să li se aplice legea și nu rachiune personale.

În complotul menționat mai sus, Caesar era bănuțit de amestec, în primul rând prin prisma „datoriilor sale” pe care le-ar fi contactat și de la complotiști, ceea ce explică de ce a fost cam „binevoitor” cu aceștia și nu atât de vehement precum Cicero, cel care demască nemaipomenitul complot (*ibidem*, 39). Sallustius îl prezintă ca pe un prieten pe Caesar, fiind foarte bine conturat în opera sa, el este un om plin de virtuți, care s-a remarcat în Roma prin el însuși și prin faptele sale: „*Pe vremea mea însă doi bărbați s-au distins prin valori alese, dar feluriți din fire, Marcus Cato și Caius Caesar*” (Sallustius 1969, 121). Cei doi oameni de stat ai Romei au fost la fel de *clarissimi*, dar într-adevăr foarte diferiți ca simpatii și acțiuni politice; primul întruchipa Roma conservatoare, celălalt noua Romă, progresistă, care trebuia să evolueze de la o simplă republică tradițională, la ceva mult mai importantă, Roma imperială.

Caesar este prezentat și ca om, nu numai ca politician: „*Caesar era socotit mare prin binefaceri și dărnicie*” (*ibidem*, 121). De această dărnicie s-a bucurat și istoricul latin, care continuă să-și laude binefăcătorul: *Acela a ajuns vestit prin îmbunare și îndurare* (*ibidem*, 121). Aici Sallustius are dreptate, Caesar a dat dovadă de clemență de multe ori, clemență care uneori i-a adus mai mulți dușmani decât prieteni, fiind un adevăr că și-a iertat unii adversari din războiul civil, mai mult el lasă chiar prin testament poporului din Roma anumite sume de bani și beneficii.

Sallustius continuă descrierea bunătății lui Caesar, poate pentru a explica puțin discursul lui destul de neutru în ceea ce privește complotiștii: „*Caesar și-a câștigat faimă pentru că dăruia, ajuta și ierta... La unul era loc de scăpare pentru nenorociți... Toți laudau blândețea aceuia... În sfârșit Caesar își puse în gând să lucreze, să vegheze, aplecat spre treburile prietenilor să și le nesocotească pe ale sale, să nu se dea înapoi de la tot ceea ce era vrednic de dat...*” (*ibidem*, 121). Cu alte cuvinte Caesar era un om dedicat Romei și poporului său, mai ales că el va fi câștigat bunăvoința poporului prin cucerirea Galiei, a câștigat ceea ce astăzi se cheamă opinia publică. Tocmai pentru că a fost cel care a câștigat de partea sa opinia publică din Roma, Caesar și-a învins adversarii după moarte, iar urmașul său politic i-a fundamentat visul lui imperial pentru Roma.

Sallustius ne spune că dorințele lui Caesar echivalau cu ale poporului: „Pentru sine dorea cu înfocare o comandă fără margini, oaste și un nou război, unde virtutea lui să poată străluci pe deplin.” (*ibidem*, 121).

În complot se vehiculează numele lui Caesar, care după părerea lui Sallustius „a fost amintit în chip mincinos de către alobrogi sau de către un alt denunțător.” (*ibidem*, 111). Caesar este amestecat într-un fel sau altul, din moment ce numele lui era vehiculat, dar Sallustius pune acest lucru pe seama invidiei unora din statul

roman pe calitățile și ambiția lui Caesar: „*Căci întotdeauna într-un stat cei care n-au nimic îi pizmuiesc pe cei buni.*” (*ibidem*, 111). De asemenea, Sallustius sugerează că „tinerelul” Caesar nu putea să participe la complot, pentru că nu avea bani pentru a-i tocni pe conspiratorii împotriva ordinii de drept a Romei: „...*prin dărnicia sa, ca simplu particular, și serbările strălucite pe care le organizase, ca demnitar de stat, era înglodat în datorii.*” (*ibidem*, 111). Numai că aceste datorii puteau să fi fost contactate și de la conspiratori, iar lipsa banilor poate duce și la conspirații, nu numai la evitarea lor. Sallustius ne descrie și ura anti-complotiștilor care dorea să îl suprimă fizic pe Caesar seduși de „minciunile” celor care făceau parte din conspirație.

Discursul lui Caesar lasă și mai mult loc speculațiilor, încât nu ne dăm seama care este adevărul asupra implicării sau a ne-implicării sale în conjurație. Observăm doar că în discursul său, Caesar vorbește mult, frumos, manipulator, dar fără a spune de fapt nimic lămuritor la adresa conspiratorilor. Totodată din discursul său sesizăm că el este un veritabil om de stat roman, un politician abil, care pledează pentru rațiune, pentru distanțare și pentru luare aminte, nu pentru o pedeapsă fățișă a conspiratorilor. Am crede mai degrabă că marele om politic și general roman încearcă de fapt mușamalizarea cazului, nu lămurirea lui, din teamă probabil de a nu se ajunge și la implicarea lui, mai puternică sau doar de conjunctură. Am crede mai mult că este un avocat care încearcă să caute pentru clienții săi chichițele legii pentru ca aceștia să fie absolviți de vină.

Încă de la începutul discursului său, Caesar plasează îndoiala asupra veridicității gravității faptelor conspiratorilor conduși de către Catilina: „*Senatori, s-ar cuveni ca toți oamenii care se sfătuiesc asupra unor lucruri îndoielnice să nu fie stăpâniți de ură, de prietenie, de mânie și de milă.*” (*ibidem*, 112).

Caesar îl acuză de fapt, voalat, pe Cicero, consul atunci, că este mândru și acționează sub imperiul răzbunării, dând chiar dovadă de ceea ce am numi astăzi, abuz în serviciu. Continuă discursul încercând să calmeze lucrurile, încercând să transforme complotul într-un delict de drept comun, dintr-un delict foarte grav de uneltire împotriva statului roman, o manipulare de fapt, încercând să obțină pedepse mai blânde, aplicabile delictelor de drept comun, nu trădării de stat: „*Nu-i este ușor minții omenești să întrezărească adevărul atunci când acestea îi stau în cale (sentimentele personale pe care le-a descris anterior-s.n.), și nimeni n-a dat ascultare în același timp patimilor și intereselor sale. Când îți încordezi mintea ea are putere; dacă patima îi ia locul, stăpânește ea, iar mintea nu mai valorează nimic*” (*ibidem*, 112).

După acest atac voalat la adresa lui Cicero, Caesar oferă numeroase exemple din istoria romană, când în diverse situații Senatul Romei a dezbătut vinovățiile unora sau ale altora, a ținut cont doar de interesele statului, nu ale lor, personale, „...*împotrivindu-se pornirilor sufletului lor*” (*ibidem*, 112), de aceea cei ce sunt chemați să judece faptele conspiratorilor sunt îndemnați „*să nu țină mai mult seamă de mânia voastră, decât de bunul vostru nume.*” (*ibidem*, 112).

Remediul patimilor personale sunt legile statului, după care ar trebui să fie pedepsiți uneltitorii, de aceea Caesar îi îndeamnă pe senatorii romani să folosească legile existente atunci în statul roman pentru a-i pedepsi pe uneltitori, nu să se inventeze pedepse fără o bază legală, chiar dacă nu exista o încadrare legală a crimei de care se făceau aceștia vinovați. De asemenea, prin discursul său, de fapt o pledoarie, Caesar desființează discursurile rostite anterior de către senatorii, care pledau pentru pedepsirea drastică a vinovaților, deoarece după părerea lui Caesar pedepsirea lor capitală ar echivala cu un război civil: „...toate (discursurile; s.n.) sunt pline de arme, de cadavre, de sânge și de jale.” (ibidem, 113). Scopul acuzatorilor a fost în opinia lui Caesar manipularea auditoriului: „Dar, pe zeii nemuritori, ce-au urmărit asemenea cuvântări? Oare să vă înverșuneze împotriva conjurației? De bună seamă, pe cine nu l-a tulburat o nelegiuire atât de mare și de cumplită, îl va înflăcăra o cuvântare!” (ibidem, 113). Mai mult, Caesar îi suspectează pe acuzatori nu numai de părtinire și manipulare, ci și pentru exagerarea voită a faptelor conspiratorilor: „... mulți le socotesc mai mari decât sunt aievea.” (ibidem, 113).

Marele om politic, general și vizionar, Caesar pledează pentru responsabilitatea conducătorilor și în respectarea demnității funcțiilor lor, care ar trebui să-i facă să acționeze în conformitate cu legile: „Dar faptele celor care, investiți cu puteri înalte, trăiesc în strălucire, sunt cunoscute de toți muritorii... și ceea ce la alții se numește mândrie, la cei care dețin puterea se cheamă îngâmfare, ba chiar cruzime.” (ibidem, 114).

Pedeapsa capitală aplicată unor cetățeni romani, chiar dacă acuzați de complot împotriva statului roman, i se pare lui Caesar „nemaiîntâlnită”, pledând pentru alte pedepse, mai puțin dure, cel puțin nu capitale. Pedepsele, în opinia lui Caesar, trebuie să țină cont de legile Romei, mai ales pentru a nu face loc unor precedente periculoase pentru statul roman, punându-i astfel în pericol pe cetățenii acestuia: „... acea pildă nouă se strămută de la cei ce merită a fi pedepsiți asupra unora care nu sunt vrednici de pedeapsă.” (ibidem, 115). De asemenea, pentru a-și argumenta îngrijorările, Caesar face analogia situației din Roma cu aceea din Atena, insistând pe abuzurile pe care le poate săvârși puterea. Deși el nu îl acuză față pe Cicero de abuz de putere, sugerează totuși că precedentul pedepsei capitale pentru cetățenii romani ar fi unul periculos, care ar da puteri discreționare unui consul al republicii, consul care nu s-ar mai folosi de lege, ci de arme: „Eu nu mă tem de aceste lucruri din partea lui Marcus Tullius și nici în vremurile pe care le trăim; dar într-un stat mare există multe și felurite minți. S-ar putea ca în altă vreme, sub un alt consul, care ar avea oastea în mână, să se creadă adevărat un lucru fals. Când, luându-se după acest exemplu, prin decretul senatului, vreun consul va scoate sabia, cine îl va ține în frâu sau cine îl va mai stăpâni?” (ibidem, 116).

În finalul cuvântării sale Caesar își spune părerea cu privire la pedeapsa meritată de uneltitori, anume exilul și confiscarea averii potrivit Legii Porcia: „... senatori, eu socotesc acest argument mai presus de toate pentru ca noi să nu luăm o

hotărâre nemaiîntâlnită... Hotărâm, aşadar, ca aceştia să fie lăsați liberi și să sporească oastea lui Catilina? Cătuși de puțin.” (*ibidem*, 116).

Astfel și-a argumentat Caesar decizia, lăsând totuși să planeze asupra sa îndoiala implicării în celebrul complot al lui Catilina. A fost sau nu a fost Caesar implicat în această uneltire? Era și întrebarea contemporanilor săi. Cato spunea despre Caesar că „*frumos și cu măiestrie a vorbit Caius Caesar...*”, dar a sesizat, ca un bun avocat, că în același timp Caesar era singurul care nu era speriat de această situație extraordinară pentru statul roman, un lucru foarte suspect: „*iar dacă în mijlocul unei temeri așa de mari și a tuturor, numai el singur nu se teme...*” (*ibidem*, 118).

Imaginea lui Caesar din *De coniuratione Catilinae* este una foarte interesantă, plină de acțiune, una care pune în valoare abilitățile politice ale lui Caesar.

În *Epistulae* imaginea lui Caesar este tot una de politician, de general ingenios prin victoria sa de la Pharsalus, în special în prima dintre scrisori. În cea de-a doua, Caesar este oglindit ca învingător al galilor și singurul conducător al statului roman, un conducător care dorește transformarea în bine a Romei prin legi noi, prin instituții noi, numai că are de înfruntat opoziția retrogradă și conservatoare. (*cf.* Grimal 1997, 161).

Eugen Cizek, regretatul clasicist, era de părere că deși sunt contestate, ca aparținând lui Sallustius, *Epistulae* „oferă o perspectivă politică categoric caesariană... Ele exprimă nădejdea că Caesar va redresa moravurile politice în funcție de idealurile popularilor... de principii republicane. A doua scrisoare îl desemnează pe Caesar cu titlul de „*imperator...*” (*apud* Cizek 2003, 220); Caesar este văzut nu ca un dictator militar, ci ca un „*rector*”, adică un „protector al republicii” (*ibidem*). Așadar, și imaginea din *Epistulae* este tot una politică, deoarece Caesar o fost un general al politicii și un politician general, cu talente extraordinare în ambele arte, atât a lui Marte, cât și în cea a politică.

Concluzii

Imaginea lui Caesar la Sallustius este cea a unui om politic, plin de controverse totuși, dacă analizăm statura sa în *De coniuratione Catilinae*. A fost Caesar implicat în conjurație? Noi credem că a fost, dar numai parțial, probabil din cauza unor sume de bani împrumutate de la unii dintre uneltitori. Căci lipsa banilor, clamată de Sallustius că l-ar fi ținut pe Caesar departe de complot, noi o bănuim chiar cauza apropierei lui Caesar de conspiratori. Mai mult, Caesar era un om ambițios, care la începutul vieții sale în politica mare romană nu a avut mijloace financiare pe măsura ambițiilor sale. Pentru putere, inclusiv financiară, Caesar s-a implicat în primul triumvirat, fiind de fapt inteligența vie și politicianul din acea alianță, dar nu era absolut deloc creditorul ei financiar. Nici în acel moment al complotului Caesar nu avea o forță financiară de invidiat.

Posibil ca în cazul complotului lui Catilina, Caesar a văzut, poate o oportunitate demnă de a risca, el fiind un om de acțiune. În plus, discursul său

demonstrează aceeași părținare ca și ale acelor care acuzau, numai că părținirea lui era pentru cei inculpați, căutând anumite tertipuri legale pentru o pedeapsă cât mai blândă, oricum una care să evite suprimarea fizică. Ca partener al conspiratorilor, Caesar și-a dovedit loialitatea, și prin aceasta caracterul, într-un fel și față de Roma și a menținerii ordinii de drept în cadrul acesteia, dar și față de acuzați, pe care nu-i condamnă fățiș, dar nici nu-i apără cu vehemență, plasând totuși, subtil o undă de îndoială asupra veridicității acuzării și a mărimii sale reale.

Din discursul său sesizăm discursul unui avocat pentru *altera pars*, chiar dacă acea parte era statul așa cum insistă Caesar, dar el convenea și părâților.

Pedeapsa propusă de către marele om de stat și general roman, anume exilarea conspiratorilor și confiscarea averilor acestora în favoarea statului, era foarte convenabilă, inclusiv pentru Caesar, dacă acesta ar fi participat într-o măsură sau alta în conspirație. Prin înlăturarea conspiratorilor departe de Roma, îi asigura și lui siguranță, fiind departe și de el. Ar fi îndepărtat de el orice pericol, ținându-și totodată și partea de învoială din acea afacere politică murdară.

Cu toate acestea Caesar se dovedește un om politic de excepție pentru că reușește să-și îndepărteze și umbra din această afacere murdară a politicii romane, nefiind totuși nicio dovadă palpabilă a implicării sale, doar foarte multe zvonuri pe care abilul om politic le demontează unul câte unul.

În *Epistulae* avem imaginea lui Caesar care a devenit nu numai conducătorul Republicii, ci un conducător mondial. Caesar este o personalitate, dar și un personaj de marcă al istoriei, nu numai al lui Sallustius.

Bibliografie:

- Bayet, Jean. 1972. *Literatura latină*, în românește de Gabriela Creția. Versurile au fost traduse de Petre Stati. Studiu introductiv de Mihai Nichita. București: Editura Univers.
- Ceia, Vally. 2009. *Literatură și credință. Structuri tematice contrastante și paradoxale*. Timișoara: Editura Universității de Vest.
- Cizek, Eugen. 2003. *Istoria literaturii latine*, volumul I. București: Grupul Editorial Corint.
- Grimal, Pierre. 1997. *Literatura latină*, traducere de Mariana și Liviu Franga, Note suplimentare și cuvânt înainte de Liviu Franga, Medalion biografic Pierre Grimal de Eugen Cizek. București: Editura Teora.
- Sallustius, Crispus C. 1969. *Opere*. Studiu introductiv, traducere, note și indice de Nicolae Lascu. Cluj-Napoca: Întreprinderea Poligrafică.